

Dr. Frank Sawyer

Fordította : Füst-Molnár Szilveszter

A FILOZÓFIA AZ ELSŐ PRINCÍPIUMOK NYOMÁBAN

- Keresztyén orientáció -

A dolgok eredete, arché után való kutatás

Mi a filozófia? Ez már önmagában egy filozófiai kérdés. A filozófia különböző területekre való felosztása természetesen egy gyakorlati szükségszerűség, azonban a filozófiának - úgy tűnik - mindig emlékeznie kell arra, még akkor is, ha erről néha megfeledkezik, hogy egy egységes és átfogó tudományt foglal magába. Éppen a bölcsesség szeretete az, ami arra késztet, hogy a dolgok jelentését, az igazságot kutassuk.¹ A legtöbb filozófus egyetért abban, hogy filozofikusan gondolkodni annyit tesz, hogy a dolgok természetéről, az igazságosságról és a dolgokról alkotott megismerésünk hatáiról gondolkozunk. Más szavakkal a filozófia nem egy aspektussal foglalkozik, mint a biológia, szociológia, történelem vagy pszichológia. Sokkal inkább arra törekszik, hogy összekapcsolja a világegyetem valóságáról, a mindennapi életünkről szóló információkat. A filozófia úgy is ismeretes, mint ami az alapvető kérdésekkel foglalkozik, az élet értelmével, a gonosz és a szenvedés kérdéseivel, a tudomány és a hit kapcsolatával és így tovább.²

Hagyományosan a filozófiáról úgy tartják, hogy az ontológia, episztemológia, a logika és etika témáival foglalkozik. Például három alapvető terület határozta meg a klasszikus görög filozófiát:³

arché - annak a kérdése, hogy mi a világegyetem eredete, elsődleges oka, és hogyan állt mindez egységes renddé. Ez a nagy kozmológiai-ontológiai kérdés.

aletheia - az igaz megértés és tudás. A görög szó jelentése: ami megjelenik, nem elrejtett. Ez az episztemológiai kérdés.

areté - az erény és érték, amihez hozzátartozik az is, hogy mi a jó, mi az igaz boldogság vagy jólét (*eudaimonia*). Ez etikai és szociálpolitikai kérdés.

Ezekon a témákon túl a számos más területet is megjelölhetünk a filozófia feladatának, mint például történelem, politika, esztétika, vagy maga az élet filozófiája. Vagy éppen a nagy kanti kérdést: mi az, amit tudhatok? Mi az,

¹ Lásd STANLY L. JAKI, *Means to a Massage: A Treatise on Truth* (Grand Rapids: Eerdmans, 1999). C.A. VAN PEURSEN, *Filosofische Orientatie* (Kampen: Kok, 1971).

² Lásd JOHN P. NEWPORT, *Life's Ultimate Questions: A Contemporary Philosophy of Religion* (Dallas: Word, 1989).

³ SH atlasz, *Filozófia* (Bp.: Springer Hungarica, 1996), 29.p.

amit tennem kell? Mit remélhetek? Mit jelent az, hogy ember vagyok? Felmerülhet bennünk a kérdések láttán, hogyan lehetséges az, hogy a filozófiát ennyiféle módon közelíthetjük meg? Ez éppen azért lehet így, mert a filozófia alapvető természetéhez tartozó dolog az, hogy a filozófiai vizsgálódásokban a megszerzett információkat hozzuk egymással kapcsolatba. Míg az egyes (specifikus) tudományok a valóság egyes aspektusaival foglalkoznak, vagy a fizikaival, biológiaival, pszichológiaival vagy szociálissal. Ezzel szemben a filozófia a tapasztalásból szerzett információknak nem csak egyes összetevőire koncentrálnak, hanem átfogóan az egészet tartja szem előtt. A valóság koherenciájának a kérdése elkerülhetlenné válik akkor, amikor azt kutatjuk, hogyan hozhatók egymással összefüggésbe a dolgok. Ehhez a feladathoz kapcsolódik az is, amikor arra kérdezzük rá, hogy mit jelent ez vagy az. Ebből a szemléletből következik, hogy a valóság létezésének alapvető módozatai egyben azoknak jelentését is magukban hordozzák. Ez az, amikor mindent kapcsolatba állítunk egymással és amikor a dolgok egyben önmagukon is túlmutatnak.

Elérkeztünk ahhoz az elgondoláshoz, mely szerint semmi sem létezik "önmagában". Ha arra gondolunk, hogy személy, szék, templom vagy kozmosz, akkor felmerülhet bennünk a kérdés, hogy mik ezek. Mit jelentenek ezek a szavak? Mi az a jellegzetesség, ami azzá teszi őket, amik? Előbb vagy utóbb azt is megkérdezzük, honnan származnak? A filozófiát mindig is foglalkoztatta az eredet, az *arché* kérdése.

Az eredet arra irányul, hogyan keletkeztek a dolgok, továbbá mi a rendeltetésük. Amikor a görögök a víz, tűz, föld és levegő elsődleges forrásairól beszéltek, akkor nem csupán arra gondoltak, melyik keletkezett először, hanem arra is, hogy mi köti össze őket, milyen erő, törvény vagy akarat irányította a valóság alapelemeit. Az ókori görögök tehát az *arché* kérdését összekapcsolták valamilyen 'logosszal' vagy rendszerrel. Ez elvezet a tervezés, szándék és cél (*telos*) kérdéséhez. Platón olyan elgondolással állt elő, mely figyelembe vette a kozmikus értelem (*nous*) által irányított örökkévaló mintákat. Arisztotelész a tervszerűt kereste a dolgok létezésében és belső tulajdonságaiban. Szerinte minden makk némiképp egyforma, mégis mindegyik individuális. Ennek oka a forma és az anyag összekapcsolódása. Minden makk egyforma, mivel magukban hordozzák a makkformát, ugyanakkor különbözőek, mivel különböző anyagiságban realizálódhatnak. Egy makk tölgyfává válhat. Ez a potenciális formája. Ha a tölgyfából polcot készítünk a filozófiakönyvek számára, akkor az anyagnak (a tölgyfának) új formát adunk. Arisztotelész így jut el a 4 alaphoz: 1. Formai ok, mely olyan, mint egy szobor, amit a szobrász a márványból készíteni szeretne. 2. Materiális ok, mint a márvány, melyből a szobor készült. 3. Kiváltó ok, eszköz, szerszám, melyek a szobor megformálásához szükségesek. 4. A végső ok, mely az ilyen munkához szükséges cél.

Az *arché* alapvető kérdésének vizsgálata - mely a kozmosz, a szándék és a jelentés eredetével foglalkozik - nem más, mint az Arisztotelész szerinti 4 ok a

kozmosz kialakulásához. Amikor a görögök a tűzről, vízről és az elemekről beszéltek, akkor szóltak a *logos*-ról, törvényrendszerről, a *nous*-ról vagy értelemről, melyek valamiféle céllal megteremtették az anyagot. Az eredet jelentése helyes értelmezés szerint az eredet jelentéséhez vezet. Amikor Szókratész megkérdezi, 'mi a jó', 'mi a barátság' vagy 'mi az igazság', akkor az első alapot keresi. Szókratészt jobban érdekelte az *alétheia* témája, az igaz ismeret megszerzése. Felismerte, amit csak később határoznak meg pontosan, hogy "az igazságot az összeütköző vélemények alakítják ki. Szókratész és a szofisták is kidolgozták az *areté* (érték) kérdését. Ez arra indít bennünket, hogy visszatekintsünk az a priori feltételezésünkre. Platón miközben felteszi azt a kérdést, mik az örökkévaló minták, mi az ideális állapot, akkor ezzel egyetemben az első alapelemet keresi. Ahhoz, hogy minden aspektusra kitérjünk, meg kell vizsgálni minden dolog okát (*aitía*), kezdetét (*arché*), összetételét (*sustasis*) és a célját (*telos*).⁴ A vallásnak, tudománynak és filozófiának egy asztalhoz kell ülniük, amikor ezekről a kérdésekről van szó.

Adj egy helyet, ahol állhatok (dos moi pou stó)

Minél inkább el akarunk jutni a filozófiai teljességre, amiben mindent megtudunk magyarázni, annál gyakrabban tesszük fel magunknak a kérdést: Mi az én filozófiai kiindulópontom? Mik az alapjaim? Ez a filozófia archimédeszi pontja. Archimédész (Kr.e. 3. sz.) volt az, aki azt mondta, hogy adj egy helyet, ahol állhatok és kifordítom a világot a sarkából. Fizikai értelemben ez azt jelenti, hogy ha lenne egy fix pont, ahol megállhatnánk egy elég hosszú (és elég erős) emelőrúddal a kezünkben, akkor bármilyen súlyt felemelhetnénk. Kétségtelen, hogy a helynek, ahova állnánk, a Földön kívül kellene lennie, ha a Földet akarnánk felemelni.

Filozófiai értelemben az archimédeszi pont az az alap, amin állva mindent rendszerbe lehet állítani, mely egyre jobban segít a megértésben. Ez a filozófia erénye és egyben veszélye is. Tiszteletreméltó megpróbálni a jelentés teljességéből minél többet megérteni, ugyanakkor óriási ideológiai veszélyt is rejthet az, hogy félreértünk valamit, és így eltorzítjuk az igazságot is. A hivatkozás archimédeszi pontja a filozófiában helyet ad, melyen megállhatunk, melyből kiindulhatunk, továbbá alap, melyre mindent egybevetve támaszkodhatunk. A kérdés az, hogy ez a filozófiai archimédeszi pont a filozófián belül vagy azon kívül van. A legtöbb filozófus a bölcselkedésen belülre helyezi, mint ahogyan azt Descartes is tette, mikor abból a tényből indult ki, hogy annak ellenére, hogy kételkedett mindenben, nem tudott kételkedni abban, hogy kételkedik. Ez a gondolkodás. Descartes *cogito*-ja azt jelenti, hogy a gondolat maga a kiindulópont. Ha ezt komolyan vesszük, akkor úgy tűnik, hogy erősen hiszünk az archimédeszi pontban, és ennek alapján kell mindent megítélni. Ebből következően tehát más a keresztyén filozófia, mely Isten kinyilatkoztatásából indul ki és Jézus Krisztust teszi filozófiai törekvésünk

⁴ Vö. ABRAHAM KUYPER, *Principles of Sacred Theology* (Eerdmans, 1968), p 147.

kiindulópontjává. A gondolat és a logika, természetesen, segítségünkre van, de nem alap számunkra (inkább metódus) a teljes filozófiai látásmódhoz az élet összes aspektusának tekintetében.

Az archimédeszi pontot vagy alapot, melyből kiindulunk, az határozza meg, hogyan válaszoljuk meg a dolgok eredetének kérdését. Jó helyzet alakulhat ki, ha az *aletheia* és *areté* az *arché*-vel kapcsolatosan találna meg definícióját. Más szavakkal, ahhoz, hogy a dolgokat rendszerezzük, tudnunk kell milyen rendszert vagy tervet követünk. Természetesen van egy ellentétes irány is: ahhoz, hogy megismerjük az eredetet, tudnunk kell valamit a valóság igaz voltáról, és tudnunk kell mi erényes. Az eredetből jutunk el a tapasztalathoz, de a tapasztalathoz is eljuthatunk az eredethez.

Herman Dooyeweerd mutatott rá arra, hogy amikor a bibliai tradíció alapján Istenről mint eredetről beszélünk, akkor különbséget teszünk az önálló transzcendens *arché* és az immanens valóság között, mely nem önálló, de az eredetre mutat.⁵ Dooyeweerd továbbmegy és azt állítja, hogy a filozófia más kiindulópontot választott, nem pedig ezt az isteni eredetet. Ez a kiindulópont abszolutizálja azt, ami pusztán relatív. Descartes *cogito*-ja, mint archimédeszi pont abban az esetben, ha nem csupán az egyetlen, de a legigazibb módszer, valóban azt hirdeti, hogy a filozófiai okfejtés autonóm. Hogyan lehet azonban a valóság egyetlen aspektusa, mint például gondolkodás a sajátmaga *arché*-ja? Descartes azon kijelentése, hogy “Gondolkodom, tehát vagyok” nem foglalkozik azzal, ami egyértelmű: Vagyok, ezért gondolkodom. A ’vagyok’-nak és a ’gondolkodom’-nak utalnia kell az eredetre, mely számukra *a priori*, és rendszerezi a dolgokat, melyeken belül funkcionál a létezés és a gondolkodás.

Amikor filozófiai kiindulópontokról beszélünk, el kell döntenünk, hogy az értelem önmagában is megáll-e. A keresztyén filozófia szerint az értelem nem önálló, mivel csak Isten igaz ismeretével lehet igazi önismeretünk és világismeretünk. Isten igazi ismerete nem csupán értelemmel lehetséges, hanem kinyilatkoztatás által is. Kant hibája nem az volt, hogy nem látta az értelem korlátait, hiszen ő valóban jól látta, hogy az értelem ellentmondásba (antinómia) vagy feloldhatatlan dilemmába torkollik. Ugyanakkor azt állítja, hogy mindaz, amit tudunk, az a tapasztalataink megértésének ésszerű magyarázata, majd a vallást az értelem határai közé helyezi. Az Isteni kinyilatkoztatás útját, mint amely az emberi értelmet túlhaladja, kirekeszti. Kantnak is meg kellett találni a megfelelő módját annak, hogyan beszéljen olyan jelenségekről, melyek meghaladják az emberi értelmet, így vezette be tehát a kategorikus és gyakorlati okfejtést. Talán a teológia ez alapján beszélhetne a vallási érvelés kategóriájáról, mely több forrásból meríthet, mint a tiszta ész.

Néhány egzisztencialista és romantikus filozófiai irányzat az akaratra helyezte a hangsúlyt meglátva ezzel azt a problémát, ami azt feltételezi, hogy az értelmes gondolat semleges maradhat, vagy kiindulási pont lehet. Ezek az irányzatok rájöttek arra, hogy az élet több mint gondolkodás és meghaladja az

⁵ HERMAN DOOYEWEERD, *A New Critique of Theoretical Thought* (Amsterdam, 1953), vol. 1, prolegomena

értelmet. A posztmodernizmus egyik jellemző vonása az a kijelentés, hogy az értelem nem állhat meg önmagában. A posztmodernizmus felfedezte ugyanis, hogy a nagyszerű logikai és ideológiai rendszerek és perspektívák a relativizmus hajóján mind zátonyra futnak. Amint kimondjuk, hogy megvan mindenről az elgondolásunk, komplett filozófiánk van, egy tökéletes kiindulási pontunk, akkor máris fölfedezhetjük, hogy valaki más hasonlót állít egy egészen más dologról, egy másik filozófiáról, *arché*-ről. Itt ellentmondást fedezhetünk fel a posztmodernizmuson belül: minden relatív, így az az elképzelés is relatív, ami azt feltételezi, hogy minden relatív. Nincsenek abszolútok, ezért ez a gondolat, hogy nincsenek abszolútok sem lehet abszolút.

Monizmus és dualizmus

A filozófiatörténeten belül az *arché* keresése a monizmus néhány fajtáját és a dualizmus rendszerét érinti. Monista kiindulópontról van szó, ha azt állítjuk, minden anyag. Monista az is, ha azt mondjuk, minden ész/szellem. Ha azt valljuk, hogy két örökkévaló princípiuma van a szellemnek és az anyagnak, a világosságnak vagy sötétségnek, akkor beszélhetünk dualizmusról, mely vagy teljes dualizmus vagy egy egységes nézetben összedolgozott álláspont. Például beszélhetünk dialektikus egybeolvadásról, mivel az egyik oldal egyenrangú a másikkal, és mindkettő együtt halad tovább. Lehetséges azonban a hierarchikus egyesülés is, mely szerint az egyik szolgálja a másikat. Nem fogunk most ezzel a témával kapcsolatosan elmerülni a részletekben. A célunk az, hogy rámutassunk arra, hogy ez a kérdés szoros összefüggésben áll a filozófiával, teológiával és természetesen azzal, hogyan értelmezzük a mindennapi életet. Számos filozófiában különböző módon jutott kifejezésre, hogy milyen kapcsolat van Isten és a teremtés, szellem és anyag, jó és rossz, hit és értelem, történelem és személyes lét (és más aspektusok) között. Amikor az Istenbe vetett hitről van szó, akkor megemlíthetjük a teizmust, deizmust, panteizmust, panenteizmust, ateizmust, politeizmust és agnoszticizmust. Röviden a következőképpen foglalhatjuk össze ezek lényegét.⁶

A TEIZMUS szerint Isten a világmindenség fölött van, és mint Teremtő és Megváltó működik a világban..

A DEIZMUS azt vallja, hogy Isten a világ kezdete, de természetfeletti módon nem avatkozik bele annak működésébe. Mindent a természet törvényei irányítanak.

A PANTEIZMUS azt hirdeti, hogy Isten azonos a világgal. Isten benne van mindenben, és minden Istenben van. Isten teljesen immanens.

⁶ A témával kapcsolatosan további részletet lásd NORMAN L. GEISLER, *Christian Apologetics* (Grand Rapids: Baker, 1976). John W Cooper, *Body, Soul & Life: Biblical Anthropology and the Monism-Dualism Debate* (Grand Rapids: Eerdmans, 1989).

A PANENTEIZMUS azt mondja, hogy Isten a világban van. A világ Isten teste: Isten úgy van kapcsolatban a világgal, mint a szellem a testtel.

Az ATEIZMUS elveti Isten létét.

A POLITEIZMUS azt tanítja, hogy sok isten létezik.

Az AGNOSZTICIZMUS az a nézőpont, mely alapján nem tudjuk, hogy a fenti nézetek közül melyik áll a legközelebb az igazsághoz.

Teremtés: kezdetben volt az Isten

A korai egyházatyák közül sokan hangsúlyozták, hogy a semmiből teremtés Isten szabad és szuverén tette volt. Vannak, akik szerint mindez a hetedik 24 órás napon történt, mások viszont úgy vélik, egy pillanat műve volt. A hétnapos beosztás oka a Genézis 1-ben, hogy véges gondolkodásunk megértse a teremtést.⁷ Azt is mondhatnánk, hogy a teremtés 7 napja liturgiai (fennkölt–dicsőítő) segítséget nyújt számunkra az istentisztelethez.

Nem kerül most itt sor a teremtés és idő, továbbá a teremtés és evolúció kérdésének megvitatására. Meg kell vallanunk, hogy bár szeretnénk mindent *sub specie aeternitatis* (az örökkévalóság távlatából) szemlélni, Isten útjai azonban nem a mi útjaink, ezért ez csak kijelentés által lehetséges. Bár Isten tudatta velünk örökkévaló akaratát és tetteit, mégis végig kell járnunk a hermeneutikai létfontosságú útját annak, hogy értjük-e, amit a Bibliában olvasunk, amit a Szentlélek mond nekünk, amit a templomban hallunk.

Ezek mellett a specifikus kérdések mellet az *arché* világosan áll előttünk abban az értelemben, hogy a teremtés Isten dicsőségét hirdeti, és megvannak az ideig tartó és örökkévaló következményei. Röviden azt mondhatjuk, hogy az emberiség Isten tükre.⁸ Ez rendkívül fontos a keresztyén teológia számára és azt eredményezi, hogy félelemmel, reszketve és szeretettel harcoljuk a nemes harcot az ideológiák közepe, melyek a szívünket követelik. Kálvin is erre gondolt, mikor ezt hangsúlyozta: *cor meum tibi offero domine, prompte et sincere*. Méltó Isten, hogy övé legyen dicsőség, tisztesség és hatalom, mivel Ő teremtett mindent (Jelenések 4:11).⁹ Embernek lenni abban az értelemben, hogy Isten hasonlatosságára lettünk teremtve, azt jelenti, hogy eszerint szemléljük a világot. Sem a művészet, sem a tudomány, sem a munka, sem a játék, sem a politika, sem a gazdaság nem teljes értékű önmagában.

⁷ Vö. LOUIS BERKHOF, *Systematic Theology* (Grand Rapids: Eerdmans).

⁸ Vö. REINHOLD NIEBUHR, *The Nature and Destiny of Man* (New York: Scribner's, 1964), továbbá ANTHONY A. HOEKEMA, *Created in God's Image* (Eerdmans, 1986).

⁹ Vö. GORDON J. SPYKMAN, *Reformational Theology* (Eerdmans, 1992), 1. rész: Cosmology

Alapvető motívumok

Különböző filozófiai irányzatok vizsgálatakor megfigyelhetünk bizonyos alapmotívumokat, egyfajta ideológiai vázlat a magyarázatra és cselekedetekre vonatkozóan. Az alapmotívum választ ad arra a kérdésre, miért foglalkozunk filozófiával. Célja lehet a tudás gyarapítása, a fejlődésünk irányítása, vagy éppen a társadalmunk szolgálata (mint Platón elképzelt államában, melyet filozófusvezetőnek kellett irányítania). Ha a különböző filozófiákra gondolunk, mint például racionalizmus, empirizmus, egzisztencializmus, akkor olyan ideológiai motívumok juthatnak eszünkbe, amik elősegítették a filozófia fejlődését. Ez azt jelenti, hogy a filozófusok egyáltalán nem 'semlegesek'. Választást tesznek a filozófia feladataival, céljaival és határaival kapcsolatosan. Ilyen választási lehetőségekből születik meg a racionalizmus, historizmus, evolucionizmus és minden izmus, mely azt hirdeti, hogy élet- és társadalomszemléletet, világnézetet ad.

A nyugati történelem vizsgálata során Dooyeweerd a következő fő alapmotívumokat fedezte fel, melyek az ókori Görögországtól, Rómától, a kereszténységtől és humanizmustól kölcsönözték kulturális kifejezéseit:

1. **Anyag és forma:** Az anyagról és formáról alkotott görög filozófiai elgondolás vezetett e két dolog közötti feszültséghez. Később ez a római hatalom és *imperium* irányába fordult el.

2. **Teremtés – bűn – megváltás:** ez bibliai minta, mely behatolt a nyugati történelembe és új távlatot nyitott a kegyelem, Isten országa, az emberiség és kultúra jelentése tekintetében.

3. **Természet és kegyelem:** ez a római katolikus nézet ötvözi az előző kettőt, és a természetes és spirituális hierarchikus szemléletéhez vezet a kegyelem mint *donum superadditum* motívuma alatt, mely tökéletesíti a természetet, anélkül, hogy oly mértékben transzformálná azt, ahogyan a reformáció szerette volna.

Természet és szabadság: ez a modern szekuláris humanista szellem, mely dialektikus feszültséget teremt a tudományos szemléletmód által kidolgozott mechanisztikus nézet és a romantikus egzisztencialista álláspont szabad személyiség nézete között.

Dooyeweerd szerint a teremtés, bűn és megváltás bibliai álláspontja a valóság igazi megértése. A többi három csak részben igaz. Rámutatnak ugyan az államügyekre, de azokat a dualizmus alapján értékeli, amit nem lehet feloldani. Nem tudják, hogyan lehet elérni az igaz harmóniát, az élet kezdetét,

célját és egységét illetően. Mint erőteljes kulturális motívumok megújítják a kultúrát, ugyanakkor számos dilemmához vezetnek.¹⁰ Ez nem jelenti azonban azt, hogy a keresztyén filozófusok mindig éles elméjük. Miután a humán gondolkodás és kultúra kiválasztotta, mi a valós alapmotívum, esendővé vált, és a teológia és a keresztyén filozófia egyaránt jól szemlélteti, hogy időről időre mindkettő hibázik. Dooyeweerd azt állítja, hogy a hiba nem a kiindulópontunk (bibliai kijelentés), hanem az isteni kijelentés megértése, alkalmazása és figyelmen kívül hagyása.

Keresztyén filozófia

Mi köze van Athénnek Jeruzsálemhez? Milyen kapcsolat van Szókratész, Platón, Arisztotelész bölcsessége és Salamon, Ézsaiás, Jézus Krisztus és Pál apostol bölcsessége között? Régóta létező kérdés, hogy mi a kapcsolat a filozófia és teológia, továbbá józan ész és vallás között. Egymással szemben állnak? Alkothatnak-e szintézist? Van-e közöttük dialektikus feszültség? Nem vallanak-e eltérő filozófiai álláspontot, mint ahogyan eltérő politikai és gazdasági nézőpontot is képviselnek?

Számos oka van annak, miért nem várjuk el, hogy a keresztyén filozófia ne csupán egysíkú legyen, sőt inkább nyitott és dinamikus. Az okok a következők:

A keresztyén teológia története és a szociális gondolkodás, az egyház és a keresztyén kultúra történelmének befolyása változik.

A keresztyén filozófia számos olyan kérdéssel foglalkozik, amivel minden filozófiai irányzat is, mint például kozmológia, ontológia, episztemológia és etika.

A keresztyén filozófiának párbeszédet kell folytatnia más filozófiákkal is, legyen az idealista, pozitivista, egzisztencialista stb.

A keresztyén filozófiában található néhány megingathatatlan témát és nézőpontot, melyek például az alábbiak lehetnek:¹¹

Az emberi értelen kívül létezik Isten kijelentése.

Krisztusnak mint Úrnak és Megváltónak a jelentősége.

¹⁰ Ezzel kapcsolatosan további részletet, lásd HERMAN DOOYEWEERD, *Roots of Western Culture: Pagan, Secular and Christian Options* (Toronto: Wedge, 1979), továbbá L. KALSBECK, *Contours of Christian Philosophy* (Toronto: Wedge, 1975)

¹¹ Lásd NORMAN L. GEISLER & PAUL D. FEINBERG, *Introduction to Philosophy: A Christian Perspective* (Grand Rapids, Baker, 1980), KEITH E. YANDELL, *Christianity and Philosophy* (Grand Rapids: Eerdmans, 1984), DAVID A. NOEBEL, *Understanding the Times: The Religious Worldviews of our Day and the Search for Truth* (Colorado, ACSI, 1995)

A filozófia értelmével és határaival kapcsolatos néhány irányvonal összefüggésben van például Isten akaratával és az emberiség korlátjaival és bűnösségével.

A keresztény és a humanista nézőpont összehasonlítása

Vázoljuk fel a keresztény filozófia néhány lényegi jellegzetességét a nyugati humanista filozófiákkal összehasonlítva. Humanizmuson itt most azokat a filozófiai irányzatokat értjük, melyek elvetik Istent mint kiindulópontot. A következőképpen vázolhatjuk fel a különbségeket:¹²

**HUMANISTA
FILOZÓFIA**

Materialista vagy idealista folyamat vagy véletlenszerű kezdet.

Gondolkodom, tehát vagyok (racionalista).

Vivo in fluxu continuo (egzisztencialista).

A természet és szabadság közötti dialektikus feszültség. Egyrészt a tudományos technológiai irányítás, másrészt pedig a szabad személyiség példaképe fejezi ki (romanticizmus).

Számos aspektusról (biológiai, pszichológiai, esztétikai, etikai) azt tartották, hogy túlhangsúlyozottak és minden jelentésnek a forrását képezik.

**KERESZTÉNY
FILOZÓFIA**

Isten mint teremtő.

Ego, in Christo regeneratus, ex Christo vivo.

Isten kegyelmének királysága és az élet helyreállítása vezet a Róma 12:1,2 álláspontjához.

Sok aspektus túlmutat önmagán, és a jelentés egy teljesebb koherenciájára utal.

Arché

Archimédeszi pont

Alapmotívum

A jelentés aspektusai

¹² Lásd Dooyeweerd, op. Cit., Vol 1, p 501 kk.

A jelentés koherenciája

Világ- és önfejlesztés
vagy siker az élet egy
vagy több aspektusán
belül.

Teremtés, bűnös lázadás,
megváltás, megszentelődés és
Isten eljövendő királysága.

Teológia és filozófia

A filozófia keresztény megközelítése, különösen, amikor megpróbál egy világméretűt kialakítani, továbbá, amikor a filozófia helyes és helytelen használatáról beszél, a jó teológiai megértés hasznát szolgálja. A teológia a hit tudománya. A rendszeres teológia arra törekszik – gyakran főként filozófiai módon -, hogy értelmezze a teremtés, bűn, megváltás aspektusait, az egyház identitását, a világ vallásainak kapcsolatát, az eszkatológikus reménységet és még sok egyéb kérdést. A teológia és a filozófia sokszor beszél hasonló témákról, mint például emberi okfejtés, történelem, igazság, társadalom és etika. Természetesen a pszichológia is foglalkozik ugyanezekkel a dolgokkal. Ezek között a 'tudományok' között a különbség nem az, hogy más tárgyköröket kutatnak, hanem sokkal inkább a saját aspektusaik szerint vizsgálódnak.

A teológia a hit aspektusáról beszél. A teológia saját információval a filozófia hasznára lehet, de nem léphet a filozófia helyébe és nem is uralkodhat rajta. A teológia rá fog ébredni, milyen szüksége van arra, hogy tisztázza gondolatait a filozófiai kritika előtt. A filozófia is segítheti a teológiát, de azt nem helyettesítheti és nem uralhatja. A filozófiának is tisztáznia kell elméleteit a teológiai kritika tükrében. Filozófia és teológia, értelem és hit kapcsolata nagyon szegényes volt, a keresztényen filozófia célja azonban, hogy e két fél megfelelően hangot kapjon.

Miért kell keresztényen filozófiáról beszélni? Mi ennek az értelme? Talán az, hogy világossá tegye, mi az egyház feladata a társadalomban, vagy hogy megvizsgálja azokat a racionális és irracionális ideológiákat, melyek irányították és megkínózták az emberiség történelmét. Keresztényen filozófia segíthet a teológiának az álláspontjai (teremtés, bűn, megváltás, megszentelődés) alkalmazásában nem csupán az emberekre, hanem a társadalomra és talán a bizonyításra nézve is. Tulajdonképpen ez olyan, mintha egy új levest készítenénk, melynek csak akkor tudjuk meg, milyen íze van, ha megkóstoltuk. A keresztényen filozófia megpróbálja kidolgozni a megértés, továbbá a gyakorlati javaslat rendszerét. Némely keresztényen filozófus azt mondhatná, hogy „az én filozófiai racionális tevékenységem nincs kapcsolatban a hittemmel.” Gondolom, azonban vannak néhányan, akik elfogadják ezt a dualizmust. Vannak keresztényen filozófusok, akik ezt mondják: „Nem akarok kiépíteni semmiféle rendszert, de szem előtt tartom a keresztényen értékeimet, nézőpontomat, elkötelezettségeimet, amikor filozofálgatok.” Ez egy elég realista megközelítés. A rendszerépítés veszélye abban rejlik, hogy könnyen lesz az

értelem, sőt a szív és az akarat börtönévé. Minél inkább megpróbáljuk azonban a figyelmünk központjában tartani a keresztyén álláspontunkat, annál inkább szisztematikusan fogunk gondolkodni arról, milyen kapcsolatban áll a hitünk az értelmünkkel. Próbára fog tenni bennünket az értelmünk megújításának igénye. (Róma 12: 2)

Hogyan találkozhat tehát a filozófia a teológiával akkor, amikor a legmélyebb elkötelezettségünkről, az élet igaz értelmezéséről, a dolgokról alkotott nézetünkről beszélünk? Akkor létesíthetnek kapcsolatot, amikor fontosnak tartjuk az életünk, gondolataink és cselekedeteink koherenciáját, továbbá, amikor a teológia és a filozófia ráébred arra, hogy vannak közös hasonló kérdések, melyek mindkettőt foglalkoztatják: Mit tudhatok? Mit kell tennem? Miben reménykedhetem?

Kálvin János

Érdemes szót ejteni arról, hogy Kálvin az Intitúció elején az istenismeret fontosságát hangsúlyozta az emberi cselekedetek megértése tekintetében.¹³ Azt mondja, nem ismerhetjük meg Istent önmagunk ismerete nélkül. Önismeretünk ébreszt rá arra, hogy nincs igazi bölcsességünk, hogy tudatlanok, törékenyek és bűnösök vagyunk, ezért keresnünk kell Isten bölcsességét és erejét.

Kálvin szerint Isten igaz ismerete azt jelenti, hogy hiszünk, bízunk Istenben és hódolunk Neki. Megvan bennünk a hajlandóság, hogy imádjuk Istent, létünk vallásos gyökerét azonban eltorzította a bűn, a büszkeség, és babona. Annak ellenére, hogy Isten dicsősége minden dolgában nyilvánvaló, hajlamosak vagyunk Istent a magunk elképzelése szerint formálni. Akkor kerülhetjük el ezt, ha keressük az Isten szavaiban rejlő bölcsességet a Szentlélek segítségével. Kálvin azt mondja, a bűn megrontotta az "egész embert": A bűn nem csupán a szívünket, hanem az érzéseinket és értelmünket is megtámadta. Amikor a filozófusok a hitüket az emberi megértésbe helyezik, nem veszik észre, hogy ez az archimédeszi pont nem elegendő ahhoz, hogy eljussanak az Isten igéjében rejlő teljes bölcsességre.

Én arché én logos

János evangéliuma elején találunk utalást a *logos*-ra. Ez visszautalás a Genézis 1- re: "Kezdetben..." Amit azonban János mond, "Kezdetben volt az Ige"¹⁴ olyan, mintha görög filozófiai megállapítás lenne. A görög filozófiában a *logos* jelentése első princípium, utasító szó, parancs, rendszer, mely a *nous*-ból ered. A görög filozófusok a kozmosz természetes törvényeit igyekeztek megtalálni, ez alapján tehát a *logos* lehet racionális alap vagy norma. Amikor a

¹³ JOHN CALVIN, *Institutes of the Christian Religion* (Philadelphia: Westminster Press, 1965), 1. könyv: The Knowledge of God the Creator

¹⁴ GERHARD KITTEL & G. FRIEDRICH, *Theological Dictionary of the New Testament* (Grand Rapids: Eerdmans). Lásd a sophia-ról, logos-ról, aletheia-ról és charitas-ról szóló cikkeket.

dia-logos-t vizsgáljuk, láthatjuk a beszéd és tudás kapcsolatát a *logos* rendszerével. Ebből könnyen következtethetnénk a *logos* fejlődésére, megnyilatkozására vagy felfedezésére gondolat és dialógus segítségével. Szókratész azt mondja, az igazságnak meg kell születnie, a filozófus feladata pedig olyan, mint a szülésznő. János is beszél arról, hogy a *logos* eljön a világba és megvilágosítja az embereket.

Mivel az Újszövetség az Ószövetségre épül, János *logos*-a jelentésének értelmezésénél sokkal inkább héber megfelelőkre kell figyelni, nem pedig a görögre. Isten szava az Ószövetségben mindig sokkal határozottabb és személyesebb volt, mint a görög filozófia *logos*-a. A héber *dábár* szót először a Genézis 1-ben találjuk, ahol ezt olvashatjuk: "Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság!". A Biblia tudósít bennünket arról, hogy a mennyet Isten szava alkotta. E beszédnek és parancsnak a fontosságát láthatjuk Jézus életében is, aki megparancsolja a szélnek és a hullámoknak, hogy csendesedjenek le, a betegeknek, hogy gyógyuljanak meg, továbbá Ő volt az, aki egyetlen szavával feltámasztotta a halottat. A Jelenések könyve 19:13 ekképpen foglalja össze: "Ez a név adatott neki: az Isten Igéje."

János evangéliumában a *logos* a pre-egzisztens Krisztusra utal, aki Istennel van és Istenben van a világ kezdete óta. Erről a Példabeszédek könyve 8:22-31 versekben található bölcsesség himnuszában olvashatunk. Ez a rész a bölcsességről azt mondja, hogy kezdettől, ősidőktől fogva létezik, ott volt Isten mellett, mint alkotó. Mindezt Pál Krisztusra vonatkoztatta. Az apostol gyakran utal a pre-egzisztens Krisztusra. Az Efézusiakhoz írt levél 1. fejezetében is például azt mondja, hogy Isten kiválasztott bennünket Krisztusban "már a világ teremtése előtt" és "Krisztusban egybefoglal mindeneket." Természetesen a Filippiekhez írt levelében (2:6-11) is beszél erről a magasztos krisztológiáról, az örökkévaló Úrról, aki szolgává lett, szenvedett és most ismét dicsőséges Úr. Mindez azt bizonyítja, hogy Jézus az *arché* része és a része kell, hogy legyen a keresztyén filozófiának is, melynek figyelembe kell vennie, hogy Ő tart össze mindent (Kolossé 1:15-20). Mivel a filozófia is az *archét* keresi és egy koherens perspektíva után kutat mindennel (kozmoszal, ismerettel, valósággal, etikával, mindennapi étellel) kapcsolatosan, ezért ez kiindulópont lehetne a keresztyén filozófia számára.

Plére charitas kai alétheias (Kegyelemmel és igazsággal telve)

Itt van az igazság szó, mely a görög filozófia második témájára utal: Mi az igaz ismeret? Hogyan juthatunk el az igazsághoz? A *nous* segítségével? Szókratészi dialóguson keresztül vagy egyfajta józan okfejtés során? János evangéliuma Jézus Krisztussal azonosítja a *logos*-t, mely Istentől jön, majd azt mondja, Jézus mint világosság, megvilágosodott fény telve igazsággal (*pléres alétheias*) jött el a világba. Az igazság utalhat etikai aspektusra, ugyanakkor az ismeret igaz megértésére, tehát episztemológiai kérdésre is. A szó görög gyökere a nyíltságra utal. Mai szavakkal úgy fogalmazhatnánk meg, nem szabad

hogy rejtett terveink legyenek (mint amikor eltitkoljuk önző céljainkat a döntéshozatal során), vagy másképpen mondva, őszintének kell lennünk. A görög használatban az igazság jelentése a dolgok teljes, igazi megismerése. Ez az oka annak, hogy az igazság nem csupán morális fogalom, hanem episztemológiai is. Sok esetben igaznak lenni nem más mint megbízhatónak lenni. János evangéliuma kiemeli, hogy Krisztusban találjuk meg, mi az igaz Istennel és a világgal, a kezdettel, az étellel, a Teremtő, Megváltó örökkévaló tervével kapcsolatosan. Megtudhatjuk az igazságot bűnös állapotunkról, és megtalálhatjuk az élet megújulásának lehetőségét Krisztus személye és munkája által. A nagy csoda nyilvánvalóvá lett, ahogyan Pál többször is hangsúlyozza. A filozófia számára ez azt jelenti, hogy a *nous* (értelem, gondolkodás) nem elég, meg kell újulnia az értelmünknek. (Róma 12:1,2.)

Cháris

Az *arete*, *eudaimonia* és *etika* görög témái a *pléres charitos* –ban főnódtak egymásba. Az, hogy Krisztus telve van kegyelemmel, arra utal, hogy személyiségében és cselekedeteiben Isten jellemzőit, tulajdonságait tükrözi. Ezt János evangéliumában a 3:16-ban is összefoglalja. Mindez az új élet vallási gyökereit szimbolizálja, ugyanakkor szemlélteti, hogy Krisztusban találhatunk rá az etika, társadalmi és politikai igazságosság jó értékeire. Krisztus kegyelme természetesen elsősorban a bűnök megbocsátását jelenti, de utal a bűnösök megtérésére és megszentelődésére is. Mindez azt jelzi, hogy lesz majd megújulás, a személyes élet továbbá a társadalom meg fog reformálódni. Krisztus kegyelme (*cháris*) kérdéseket vet fel az igazsággal, szegénységgel, szolgálással, elnyomással és szabadsággal kapcsolatosan. Pál azt mondja, hit, remény és szeretet összekapcsolódnak, így mi is kijelenthetjük, hogy kegyelem, igazság és igazságosság egymással szoros összefüggésben áll. A kegyelem gyakran Isten hatalmára utal, mely megváltoztatja az életünket és a világunkat. Ez a szó magába foglalja Isten tervét és hatalmát, ezentúl Isten Krisztusban közölt jó hírét. Ez tehát szintén új kezdetet, új igazságot, realitást és új etikát ad nekünk.

Isten kegyelme sok embert bölcsességgel gazdagított. Isten törvénye a teremtésben van megírva, dicsősége látható, ezért nem állíthatjuk, hogy a keresztyén filozófia mindig jobb. A keresztyén filozófia az eredetet, az archimédészi pont hatékonyságát szemléli, továbbá Isten kegyelme és az erényes életről alkotott értelmezésünk közötti kapcsolatot. Emberi tevékenység, melynek az emberi korlátokkal és ideológiai kísértésekkel kell megküzdenie.